

УДК 811.161.2'1:398.82](045)

DOI <https://doi.org/10.24919/2518-1602.2024.9.4>

ЛІНГВІСТИЧНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ ЕТНОСИМВОЛІВ У ТЕКСТАХ ІГРОВИХ ВЕСНЯНОК

СВІТЛАНА ШУЛЯК,

доктор філологічних наук, професор, професор кафедри прикладної лінгвістики, зарубіжної літератури та журналістики, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (Україна, Умань) shulyak_svitlana@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3669-852X>

Research ID: F-2576-2019

ГАЛИНА ВОЛОХ,

аспірантка кафедри української мови та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Україна, Умань) galinavoloh28@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-1537-3916>

У статті досліджено мовне відображення етносимволів у текстах ігрових веснянок. Розглянуто епітетну характеристику та зменшено-пестливу форму етносимволу вінок. Визначено семантику й особливості функціонування культурного символу українського народу вінок, етносимволів рослин (рута, барвінок) у текстах ігрових веснянок. Звернено увагу на символічне значення флоролексем, кольороназв, семантику геометричної фігури кола як невід'ємних атрибутів етносимволу вінок.

Ключові слова: етносимволи, ігрові веснянки, текст, семантика, епітет, зменшено-пестлива форма, національна культура.

LINGUISTIC REPRESENTATION OF ETHNIC SYMBOLS IN THE TEXTS OF GAME FRECKLES

SVITLANA SHULIAK,

doctor of philological sciences, professor, professor of the Department of applied linguistics, foreign literature and journalism, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University (Ukraine, Uman) shulyak_svitlana@ukr.net

HALYNA VOLOKH,

postgraduate student of Ukrainian and Methodology Department, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University (Ukraine, Uman)

galinavoloh28@gmail.com

The purpose of the article is to study the linguistic representation of ethnic symbols in the texts of Ukrainian game freckles.

The tasks of the article are to consider the epithet characteristic and the reduced-caressing form of the ethnic symbol of wreaths; to determine the semantics and peculiarities of the functioning of the cultural symbol of the Ukrainian people wreaths, ethnic symbols of plants (rue, periwinkle) in the texts of game freckles; to investigate the symbolic meaning of floral symbols, color names, the semantics of the geometric figure of a circle, as integral attributes of the ethnic symbol of wreaths.

In the article we determined that the epithet characteristic of the ethnic symbol of wreaths in the texts of game freckles includes the folk song meanings of rue, cruciform, and pea. The choice of the plant from which the wreath was made is not accidental. Thus, the wreath symbolizes virginity, it is a talisman against evil; plants woven into the wreath are also symbolic, they are the following: rue is a symbol of purification and warding off evil spirits; periwinkle symbolizes

chastity, vitality, is a harbinger of spring; peas play a significant role in marriage customs; peas in Ukrainian folklore are a symbol of tears. And we also observe color designations: green, blue-yellow, silver. Green color is a symbol of peace, hope; blue is a symbol of honor and loyalty; yellow is the color of the sun, silver is the embodiment of femininity, symbolizes carefree joy and innocence. The eloquent semantics of the geometric figure is a circle, as an integral attribute of the ethnic symbol of wreaths, because the circle is a symbol of infinity, perfection, and unity. In the texts of Ukrainian game freckles, the wreath symbolizes girlish love, holiness, chastity, youth, virginity. The reverent attitude to the cultural symbol of wreaths is convincingly demonstrated by the diminutive and caressing forms of wreath.

Prospects for further research consist in the study of the symbolic meanings of flora-lexemes in Ukrainian folklore texts.

Key words: ethnic symbols, game freckles, text, semantics, epithet, diminutive form, national culture.

Постановка проблеми. Символіка кожної культури є відображенням її духовних цінностей і ментальних особливостей. Зазвичай кожне нове покоління робить свій внесок у розвиток та інтерпретацію символічної спадщини, додаючи нові значення до вже наявних символів.

«Потрібні різноаспектні студії національної символіки, щоб у всіх можливих деталях вивчити особливий моральний кодекс, енциклопедію життя праукраїнців, що зберігається у мові, в усних та письмових текстах; у цих матеріалах може бути захована й національна ідея, що допомагала предкам виживати у складні періоди й об'єднує країну та народ зараз» (Яковлева, 2014, с. 141).

Символ визначається як умовне позначення чогось, що може бути предметом, поняттям чи явищем; вплив на його створення має оточення. Він презентує уяву особливого типу, але завжди відбирається з реального світу. У символіці кожного народу існують унікальні особливості, що впливають зі специфіки взаємодії людини з навколишнім середовищем. Для повного розуміння історії та культурного життя будь-якого народу потрібно знати й розуміти його символи (Жайворонок, 2006, с. 537).

Людська свідомість має здатність сприймати світ не лише у його матеріальних проявах, а й через аналогії та уподібнення; символ слугує умовним зображенням різних елементів, від понять до процесів, створюючи художні образи, які відображають ідеї, думки й емоції. Ці уявлення породжують асоціації в певній символічній системі. Тож символи є фундаментальними елементами національної культури (Словник символів, 2002, с. 19).

«Національні цінності не лише надають народові культурної самобутності і виокремлюють національну культуру з глобального «тексту» культури світової, а й виступають критерієм «прочитування» і сприйняття загальнолюдських духовно-культурних надбань» (Багнюк, 2009, с. 4).

Аналіз досліджень. Веснянки сягають прадавнини, є оригінальними, геніальними шедеврами, витвореними українським народом ще в дохристиянські часи, де всі образи, мотиви наділені символізмом, щирістю та сердечністю (Словник символів, 2002, с. 37).

Як зазначає О. Воропай, «веснянки співаються від Благовіщення аж до Зелених Свят або доки не вийдуть в поле орати просо. Співаються вони скрізь: на вулицях села, на майдані під церквою, в лісі, в полі, а найчастіше на зелених луках понад річкою або ставком. Виходячи на вулицю співати веснянки або грати гаївки, дівчата вбираються в білі вишиті сорочки, а на голову кладуть вінки або квітчають волосся квітами. Співаючи веснянки, дівчата беруться за руки і творять коло, півколо або ключ і так рухаються під ритм пісні» (Воропай, 2009, с. 148).

Актуальним є дослідження етносимволів в українських фольклорних текстах. Реконструкцію мовної символіки українських народних пісень здійснив В. Жайворонок (Жайворонок, 2010); комплексному аналізу символічних значень в обрядовому дискурсі присвячене монографічне дослідження О. Яковлевої (Яковлева, 2014).

Одним з етносимволів української культури є вінок. О. Яковлева зауважує, що «вінок – багатозначний символ у традиційній культурі українців» (Яковлева, 2014, с. 310).

За визначенням В. Жайворонка, «вінок – квіти, листя, гілки і т. ін., сплетені в коло, якими звичайно прикрашають перев. дівочу голову; звичай плести вінки й прикрашатися ними сягає

ще доісторичних часів; плели їх з обрядовою метою – атрибут обрядодій весняного циклу і купальських ігрищ; поступово переріс у символ обожування, своєрідний символ Матері-Землі, її життєдайної сили, таїни її вінчання зі святим духом зоряного Неба; став символом гідності, краси; важливим ритуальним атрибутом виступає у весільному обряді як символ щасливого подружнього життя, продовження роду; всього у повному українському вінку дванадцять квіток, і кожна з них є лікарем і оберегом; кожна квітка, кожна стрічка різного кольору, вплетені у вінок, є якимось символом: жовта – сонце, коричнева – земля, блакитна – небо, вода, зелена – молодість, фіолетова – мудрість, малинова – щирість, рожева – достаток; вінок з квітів, особливо червоних, – це символ молодості, дівочої чистоти, цноти, кохання та дівування, тому «вінок» (чесність дівчини) здавна глибоко бережеться в родині; також символізує жіночий оберіг – знімає біль і береже волосся; український вінок давно став культурним символом українського народу; у словосполученні *загубити (втратити, згубити) вінок (віночок)* – втратити невинність (дівоцтво)» (Жайворонок, 2006, с. 97).

Також вінок – символ слави, перемоги, святості, щастя, успіху; скорботи, смерті; могутності, миру; Сонця; влади, цнотливості, молодості, дівоцтва (Словник символів, 2002, с. 42).

Мета статті – дослідити мовне відображення етносимволів у текстах українських ігрових веснянок.

Виклад основного матеріалу. Приклади ігрових веснянок подаємо в тих формах, у яких вони трапляються в досліджуваних текстах.

Шанобливе ставлення до етносимволу *вінок* переконливо доводить зменшено-пестлива форма *віноньку*, напр.: *Воротарю, воротарчику, / Відчини воротонька! / А хто воріт кличе? / Князеві та служеньки! / А що то за дар везуть? / Ярії та пчільоньки. / А це ж бо нам мало! / А ми вам додамо: / Молодую дівоньку / У рутянім віноньку!* (Воропай, 2009, с. 156–157); *віночку*, як-от: *Й весна наша красна, / Що ти нам принесла? / Що я вам принесла? / Жінкам по робочку, / Дівкам по віночку* (Ігрові веснянки, 2005, с. 43). А синьо-жовтий колір *віночка* проводить паралелі між дівчиною і Україною: *У неділю ранечко, ранечко / Та приїде наш батечко, батечко, / Та привезе нам дівочку, дівочку / В синьо-жовтім віночку, віночку, / Кращюю, ліпшюю, як ось ця* (Ігрові веснянки, 2005, с. 159–160).

Промовистою є кольорова гама цієї веснянки, адже, як зазначає В. Войтович, синій – колір небесного простору і моря; у ньому – таїна пізнання світу; він символізує чесність, добру славу, вірність (Войтович, 2005, с. 473), а жовтий – колір Сонця, золота, немовби застиглого сонячного світла (Войтович, 2005, с. 472).

Крім *синьо-жовтого* зустрічаємо *срібний віночок* у веснянці на кшталт: *Володарю, володарчику, / Одчини та воріточки! / А хто воріт потребує? / Гетьманське дитя! / А в чім тее дитя? / В сріблі, золоті, / Червонім чоботі. / А цього нам мало! / А що ж ми додамо? / Яренької пчільки! / Плету, плету кошелі, / На парубоцькі лишаї / Та на дівоцькі / Срібні віночки!* (Воропай, 2009, с. 157). Срібний колір є втіленням жіночності, символізує безтурботну радість і невинність, асоціюється зі срібними монетами.

Віночки плели з різних квітів, кожна з яких мала своє символічне значення.

Рутяний віночок: *Сам ходжу, сам, / Жінки нема. / – Де жінка, де діти? / – Десь подівав. / Гром погромив, / Дощ потопив. / – Так тобі треба, / Старій голові, / Сивій бороді. / – Йа в неділю раненько / Приїде наш батенько, / Привезе нам дівочку / В рутяному віночку. / – Краще бери попадину, / Або краще, або ні, / Або таку, як і ми* (Ігрові веснянки, 2005, с. 155–156). Рута-м'ята – символ очищення, дівочості, цнотливості, відвернення злих духів; у народній поезії українців це поширений фольклорний символ; вінок з рути означав дівування (Словник символів України, 2002, с. 29).

Віночок із зеленого барвінку: *Вийди, вийди, Іванку, / Заспівай нам веснянку! / Зимовали, не співали, / Усе весни дожидали! Весна, весна, наша весна! Да що ж ти нам принесла? / Старим бабам по киечку, / А дівчатам по віночку. / Звила ж я віночок вчора звечора / З зеленого барвінку / Та й повісила на кілочку. / Матуся вийшла та віночок зняла, / Та нелюбові дала. / Коли б же я тее знала – / Я б його розірвала, / Ніж нелюбові дала* (Українські народні пісні, 2001, с. 28). Барвінок – символ радісної життєвої сили, вічності усталеного буття, провісника весни й емблема викривальних сил; невмирущої пам'яті про покійних; незайманості, цнотливості (Словник символів України, 2002, с. 20). Зелений колір символізує мир, спокій, надію, сили (Словник символів України, 2002, с. 124).

Віночок із барвінку: *Шум ходить по діброві, / А шумиха рибу ловить; / Що вловила, те й пропила, / Сукні дочці не купила. / Пожди, доню, до суботи, / Куплю сукню і чоботи. / Пожди, доню, понеділка, / Зів'ю вінок із барвінка. / Або ж мені сукню крайте, / Або ж мене заміж дайте* (Воропай, 2009, с. 154).

Віночок із хрещатого барвінку: *«Весна, весна – днем красна, / Що ти ж нам, весна, принесла?» / «Я вам принесла літечко, / Ще й зеленее житечко, / А вам, дівчатка, по вінку / Із хрещатого барвінку, / А тобі, діду, ковінку, / Щоб ти її мав до віку»* (Українська народна поетична творчість, 1968, с. 41). Хрещатий тому, що його пагони плетуться навхрест у чотири боки.

Гороховий вінок: *Пливе качур, пливе качур в гороховім вінку. / Вибирай си, качурику, щонайкращу дівку. / І та гарна, і та гарна, і та непогана, / А між ними дівчинонька, як намальована* (Ігрові веснянки, 2005, с. 45]. Г. Булашев описує таку легенду про проходження гороху: «Коли Господь вигнав Адама з раю, йому довелося взятись за діло – обробляти землю, щоб прогнати себе з Євою. Важко було Адамові зникати до тяжкої праці, і ось, коли він уперше взявся за обробку землі і вперше ходив за плугом, то дуже плакав. А де падали на землю його сльози, там виріс горох, який у багатьох місцевостях України, зветься, мабуть, під впливом наведеної легенди сльозами Адама» (Булашев, 2022, с. 284).

Горохляний вінок: *Ой, качуре, качуроньку, / Горохляний вінку. / Ой вибирай, козаченьку, / Щонайкращу дівку. / І та гарна, і та гарна, / І та непогана. / Молодая дівчинонька, / Як вимальована* (Ігрові веснянки, 2005, с. 47–48).

Вінок – символ дівочого кохання, наприклад, в ігровій веснянці: *Тара, тара по дубині, / Хлопці шапки погубили. / Грай, жучку, грай, / Бо в нас такий край. / А Іваньо не згубив, / Бо й Марію полюбив. / Тара, тара, по дубині, / Дівки вінки погубили. / А Мариня не згубила, / Бо Івана полюбила* (Ігрові веснянки, 2005, с. 136–137).

Геометрична символіка вінка пов'язана із семантикою геометричної фігури кола. Коло (круг) – символ сонця, неба, символ повернення від множинності до одиничності, символ нескінченності, вічності, довершеності, досконалості, внутрішньої єдності; точені колом предмети з одного боку, символізують обмеженість, а з іншого – захист від небезпеки, яка існує в навколишньому світі (Словник символів України, 2002, с. 56). Геометричну символіку вінка зіставлено з геометричною символікою хороводу, як-от у веснянці: *Ой, виходьте, дівчата, / Та в сей вечір на вулицю / Весну красну стрічати, / Весну красну вітати. / Будем весну стрічати / Та віночки сплітати, / А віночки сплетемо, / Хороводом підемо* (Українські народні пісні, 2001, с. 33).

Недарма у веснянці *А ми кривому танцю / Не виведемо кінцю. Бо єго треба вести, / Як віночок плести* (Українська народна поетична творчість, 1968, с. 38) зазначено, що танець має бути таким, як і вінок. Геометрична символіка вінка і танцю вказує, що їм нема кінця, як і колу, напр.: *Я в'ю вінець, піду в танець, / Душко моя! / А в тім танці нема кінця / Та й не буде* (Українська народна поетична творчість, 1968, с. 39).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, епітетна характеристика етносимволу *вінок* у текстах ігрових веснянок включає народнопісенні означення *рутяний, хрещатий, гороховий, горохляний*. Вибір рослини, з якої виготовляли вінок, не випадковий. Так, вінок символізує дівування, є оберегом від зла; рослини, вплетені у вінок теж символічні, як-от: рута є символом очищення та відвернення злих духів; барвінок символізує цнотливість, життєву силу, є провісником весни; горох відіграє значну роль у звичаях, пов'язаних зі шлюбом; горох в українському фольклорі – символ сліз. Накож спостерігаємо кольорові означення: *зелений, синьо-жовтий, срібний*. Зелений колір – символ спокою, надії; синій – символ честі, вірності; жовтий – колір сонця, срібний колір є втіленням жіночності, символізує безтурботну радість і невинність. Промовиста семантика геометричної фігури кола як невід'ємного атрибута етносимволу *вінок*, адже коло – це символ нескінченності, досконалості, єдності. У текстах українських ігрових веснянок *вінок* символізує дівоче кохання, святість, цнотливість, молодість, дівування. Шанобливе ставлення до культурного символу *вінок* переконливо доводять зменшено-пестливі форми *віноньку, віночку*. Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні символічних значень флоролексем в українських фольклорних текстах.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Багнюк, А. (2009). *Символи українства: художньо-інформаційний довідник*. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан.
- Булашев, Г. (2022). *Міфи України*. Київ: Центр учбової літератури.
- Войтович, В. М. (2005). *Українська міфологія*. Київ: Либідь.
- Воропай, О. (2009). *Звичай українського народу*. Київ: Школа.
- Жайворонок, В. В. (2010). *Етносимвольні асоціативні паралелі в українських народних піснях*. Мовознавство, 6, 23–31.
- Жайворонок, В. В. (2006). *Знаки української етнокультури : словник-довідник*. Київ: Довіра.
- Ігрові веснянки* (2005). / Упоряд., передмова і примітки Людмили Єфремової; за ред. Миколи Дмитренка. Київ: Видавець Микола Дмитренко.
- Словник символів культури України* (2002). / За заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка. Київ: Міленіум.
- Українська народна поетична творчість* (1968). Хрестоматія. Київ.
- Українські народні пісні* (2001). Харків: Фоліо, 249.
- Яковлева, О. В. (2014). *Обрядовий дискурс у системі національної лінгвоментальності: монографія*. Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова.

REFERENCES

- Bahniuk, A. (2009). *Symvoly ukrainstva. Khudozhno-informatsiyni dovidnyk [Ukrainian symbols. Artistic and informative guide]*. Ternopil: Navchalna knyha [in Ukrainian].
- Bulashev, H. (2022). *Mify Ukrainy [Myths of Ukraine]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
- Voitovych, V.M. (2005). *Ukrainska mifolohiia [Ukrainian Mythology]*. Kyiv, Lybid [in Ukrainian].
- Voropai, O. (2009). *Zvychai ukrainskoho narodu [Customs of the Ukrainian people]*. Kyiv: Shkola [in Ukrainian].
- Zhaivoronok, V.V. (2010). *Etnosymvolni asotsiatyvni paraleli v ukrainskykh narodnykh pisniakh [Ethnosymbolic associative parallels in Ukrainian folk songs]*. *Movoznavstvo*, 6, pp. 23–31 [in Ukrainian].
- Zhaivoronok, V.V. (2006). *Znaky ukrainskoi etnokultury [Signs of Ukrainian Culture]*. Slovnyk-dovidnyk – Reference book. Kyiv, Dovira [in Ukrainian].
- Ihrovi vesnianky [Game frackles]* (2005). Uporiad., peredmova i prymitky Liudmyly Yefremovoi. Za redaktsiieiu Mykoly Dmytrenka. Kyiv: Vydavets Mykola Dmytrenko [in Ukrainian].
- Slovnnyk symvoliv kultury Ukrainy [Dictionary of cultural symbols of Ukraine]*. (2002). Za zah. red. V.P. Kotsura, O.I. Potapenka, M.K. Dmytrenka. Kyiv, Milenium, pp. 260 [in Ukrainian].
- Ukrainska narodna poetychna tvorchist [Ukrainian folk poetic creativity]*. (1968). Khrestomatiiia. Kyiv [in Ukrainian].
- Ukrainski narodni pisni [Ukrainian folk songs]*. (2001). Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
- Yakovleva, O.V. (2014). *Obriadovyi dyskurs u systemi natsionalnoi lnhvomentalnosti [Ritual discourse in the system of national linguistic mentality]: monograph*. [in Ukrainian].